

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ М'ЯСО-МОЛОЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

У даній статті розглянуто гострі проблеми розвитку м'ясо-молочного виробництва в Україні та запропоновано підходи подальшого виходу із кризової ситуації: державна фінансова підтримка, встановлення мінімального рівня закупівельних цін на м'ясо та молоко, які здатні забезпечити сприятливі умови на м'ясо-молочному ринку.

In the article the sharp problems of development of meat and milk production in Ukraine are considered and the approach subsequent to exit from a crisis situation is offered: state sponsorship, establishment of a minimum standard of purchase prices on meat and milk, which are able to provide blessing pleasant terms on the meat and milk market.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з найпроблемніших ланок агропродовольчого ринку є ринок м'яса та молока. Негативні обставини зумовлені неспроможністю господарств населення, які практично повністю вичерпали резерви екстенсивного розвитку, забезпечити нарощування виробництва м'яса, збитковістю м'ясних галузей у переважній більшості сільськогосподарських підприємств. Результатом є недостатня пропозиція м'ясопродуктів вітчизняного виробництва на ринку, внаслідок чого рівень їх споживання населенням значно менший за мінімальні нормативні показники. Оскільки м'ясопродукти належать до однієї з основних продовольчих груп, йдеться про значні відхилення від рекомендованих стандартів харчування населення країни. Незаповнені місця на ринку м'ясо-молочної продукції займаються імпортною продукцією, що підриває подальшу конкурентоспроможність та можливості розвитку вітчизняних товаровиробників.

Формування соціально орієнтованої економіки вимагає вирішення стратегічного завдання створення в Україні потужної харчової індустрії і м'ясо-молочної промисловості, зокрема, для забезпечення нормальної життєдіяльності її населення, відновлення і збереження його здоров'я, розвитку експорту вітчизняної продукції. З огляду на це, розвиток м'ясо-молочної промисловості повинен стати одним з пріоритетних напрямів економічної політики України. Необхідно зорієнтувати цю галузь на одержання кінцевого результату діяльності всього агропромислового комплексу (АПК), що забезпечить істотне підвищення його ефективності, а також стане надійним джерелом поповнення державного бюджету і значних валютних надходжень.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням удосконалення розвитку і підвищення ефективності розміщення галузей тваринництва, формуванню ринку м'ясо-молочної продукції присвячено багато наукових праць українських вчених-аграрників. Серед них наукові розробки В. І. Бойка, П. С. Березівського, О. В. Березіна, М. В. Зубця, В. Н. Зимовця, О. В. Крисального, М. І. Товкача, І. Н. Топіхи, А. А. Омеляненка, В. О. Пабата, В. М. Рабштини та ін. В опрацювання теоретико-методологічних проблем розвитку виробництва м'ясо-молочної продукції в умовах переходу до ринкової економіки значний внесок здійснили: В. Г. Андрійчук, П. П. Борщевський, М. Я. Демяненко, І. І. Лукінов, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, Г. М. Підлісецький, В. Г. Рижков, О. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук, А. Чухно, В. В. Юрчишин, О. М. Шпичак та ін.

Виділення невирішених раніше частини загальної проблеми. Для кожного сектору м'ясо-молочної промисловості повинно бути розроблено комплексну програму його виходу із кризової ситуації в залежності від стану її економіки, значення для продовольчого

забезпечення населення, кількості необхідних дотацій, ефективності капітальних вкладень, зоо-інженерно-ветеринарних і агротехнічних заходів, та природно-екологічних умов.

Розвиток скотарства має базуватися на основі інтенсифікації, спеціалізації, удосконалення його ведення, поліпшення селекційно-племінної роботи, створення зоо-інженерно-ветеринарної служби, організації агросервісного обслуговування господарств, відновлення поголів'я великої рогатої худоби, поліпшення її породного складу і племінних якостей, поглиблення спеціалізації господарств на виробництві яловичини і молока, поліпшення системи утримання і годівлі тварин.

Особливо важливого значення необхідно надати проблемам розвитку кормової бази і удосконалення годівлі тварин. Переорієнтація польового кормо-виробництва на збільшення зернофуражних і зернобобових культур, багаторічних і однорічних трав, корінне поліпшення лук, збагачення раціонів годівлі тварин концентрованими і високобілковими кормами дозволить в перспективі вивести скотарство із занепаду і збільшити виробництво молока і яловичини.

Також головною причиною деградації вітчизняного молочного скотарства є відсутність дійсної державної підтримки, а також паритета цін на сире молоко, молочний скот та промислову продукцію

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження виробничих та споживчих властивостей м'ясної та молочної продукції. Визначення проблем та негативних явищ, які впливають на розвиток галузі. Визначення заходів державної організаційно-фінансової підтримки, регулювання ціноутворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молочне скотарство, як основна галузь з виробництва молока і м'яса, відіграє провідну роль у забезпеченні потреб населення висококалорійними дієтичними продуктами харчування.

Рекомендована норма споживання в середньому за рік на душу населення молока і молочних продуктів становить 380 кг (у перерахунку на молоко), м'яса яловичини – 33 кг. Саме ці показники є відправними при плануванні та розробці Програми розвитку скотарства. На даний час фактичне споживання молока і м'яса наполовину менше проти зазначеного.

Значне скорочення споживання продуктів скотарства обумовлено різким зменшенням обсягів їх виробництва, а також низькою купівельною спроможністю значної частини населення і відносно обмеженою ємкістю внутрішнього ринку.

На початку 90-х років в Україні в усіх категоріях господарств вироблялося 24,5 млн. тонн молока, 75-80% з якого перероблялося на українських, вітчизняних молочних підприємствах. Майже вся ця продукція споживалась населенням України, і споживання молока і молочних продуктів на душу населення тоді складало 373 кг. Це, по суті, є науково обґрунтованою нормою споживання. І ось, у 2002 році в Україні всіма категоріями господарств вироблено лише 13,4 млн. тонн молока, або 55% від того, що вироблялося 12 років тому. Виробництво молока зменшилось на 12,1 млн. тонн, а споживання на душу населення склало близько 200 кг. По суті, в Україні споживається молока і молочних продуктів тільки 55% від науково обґрунтованої норми [1].

Основною причиною зменшення обсягів виробництва молока і м'яса за останні роки є скорочення поголів'я великої рогатої худоби. Виходячи з даних Держкомстату на 1 вересня 2010 року в Україні налічувалося усього 2751,4 тис. корів, що на 3,8% менше, ніж у 2009 році. При цьому, на сьогоднішній день темпи даного зниження у сільськогосподарських виробників вищі, ніж у власних присадибних господарствах. Так, на кінець літа 2010 року, у порівнянні з 2009 роком, чисельність корів у перших знизилась на 3,9%, а у других – на 3,7% [2].

Констатуючи динаміку зменшення обсягів виробництва продукції та скорочення чисельності поголів'я, слід зазначити, що це сталося внаслідок різкого спаду обсягів виробництва продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. У порівнянні з 2009 роком за період січень – серпень 2010 року виробництво молока в Україні зменшилося на 3,6 %, до 7871,8 тис. тонн. У тому числі обсяги сільгосппідприємств скоротилися до

1578,2 тис. тонн (-1,4%), господарств населення – до 6293,6 тис. тонн молока (-4,1%). Динаміка виробництва молока в усіх категоріях господарств областей наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Виробництво молока в Україні січень-серпень 2009-2010 рр., тис. тонн [1]

1	Всі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	2009 р.	2010 р.	%	2009 р.	2010р.	%	2009 р.	2010 р.	%
Питома вага категорії господарства у загальному виробництві, %	100			20,05			79,95		
УКРАЇНА	8163,1	7871,8	96,4	1600,7	1578,2	98,6	6562,4	6293,6	95,9
Крим	243,4	233,6	96,0	26,4	23,3	88,3	217,0	210,3	96,9
Вінницька	582,1	577,8	99,3	98,6	97,8	99,2	483,5	480,0	99,3
Волинська	327,3	317,0	96,9	56,0	51,4	91,8	271,3	265,6	97,9
Дніпропетровська	244,2	231,5	94,8	44,1	45,3	102,7	200,1	186,2	93,1
Донецька	260,1	244,9	94,2	99,2	91,7	92,4	160,9	153,2	95,2
Житомирська	436,8	412,1	94,3	65,1	65,0	99,8	371,7	347,1	93,4
Закарпатська	288,5	276,0	95,7	4,4	4,3	97,7	284,1	271,7	95,6
Запорізька	199,3	192,2	96,4	27,6	26,2	94,9	171,7	166,0	96,7
Івано-Франківська	333,3	318,4	95,5	8,2	7,7	93,9	325,1	310,7	95,6
Київська	329,5	310,8	94,3	142,5	136,2	95,6	187,0	174,6	93,4
Кіровоградська	249,4	249,0	99,8	29,3	29,6	101,0	220,1	219,4	99,7
Луганська	224,0	213,4	95,3	44,3	39,6	89,4	179,7	173,8	96,7
Львівська	501,0	466,6	93,1	18,3	16,8	91,8	482,7	449,8	93,2
Миколаївська	255,8	256,9	100,4	22,5	21,0	93,3	233,3	235,9	101,0
Одеська	290,6	284,7	98,0	32,9	31,1	94,5	257,7	253,6	98,4
Полтавська	492,9	478,0	97,0	204,3	212,7	104,1	288,6	265,3	91,9
Рівненська	310,0	300,7	97,0	32,5	31,1	95,7	277,5	269,6	97,2
Сумська	324,3	299,9	92,5	108,1	101,6	94,0	216,2	198,3	91,7
Тернопільська	295,7	290,4	98,2	23,4	24,1	103,0	272,3	266,3	97,8
Харківська	330,0	321,8	97,5	129,3	124,8	96,5	200,7	197,0	98,2
Херсонська	224,1	213,8	95,4	17,9	18,0	100,6	206,2	195,8	95,0
Хмельницька	435,7	423,4	97,2	72,6	73,4	101,1	363,1	350,0	96,4
Черкаська	353,3	346,2	98,0	141,8	149,7	105,6	211,5	196,5	92,9
Чернівецька	209,7	207,2	98,8	15,1	13,6	90,1	194,6	193,6	99,5
Чернігівська	422,1	405,5	96,1	136,3	142,2	104,3	285,8	263,3	92,1

Виробництво молока сезонно скорочується. Загальний обсяг молока, виробленого у 2010 році, відстає від показника попереднього року через скорочення поголів'я корів. Таким чином, на ринку спостерігається дефіцит сировини для виробництва молокопродуктів, що підтримує високі ціни на дані товари.

Цінова ситуація на ринку залишається сприятливою лише для його продавців. Середня ціна реалізації молочних продуктів в Україні у 2011 році складає 3003,9 грн/тонну. Дані Держкомстату свідчать про те, що за період з січня по жовтень 2010 року середня ціна реалізації молочних продуктів в Україні була на 60% вищою, ніж ціна за аналогічний період 2009 року.

Так, за десять місяців 2010 року середня ціна реалізації молочних продуктів сільськогосподарських підприємств, крім малих підприємств, становила 2857 грн/тонну, що на 60% більше в порівнянні з ціною за той же період у 2009 року – 1787 грн/тонну.

У свою чергу, у порівнянні із середньою ціною у 2008 році, яка становила 2038 грн/тонну, ціна у 2011 році зросла на 47,4%. Крім цього, у порівнянні з показником за 2007 рік (1559 грн/тонну), середня ціна реалізації молочних продуктів в Україні у поточному році зросла на 92,7% проти 2006 року (1025 грн/тонну) – на 193,1%, проти 2005 року (1097 грн/тонну) – на 173,8%, проти 2004 року (799 грн/тонну) – на 276%, проти 2003 року (671 грн/тонну) – на 347,7%. З початку 2011 року спостерігається відносно стабільна ситуація.

Переробники пояснюють сезонне зниження цін прохолодною погодою цієї весни. Станом на 10 травня 2011 року ціни на молоко від сільськогосподарських підприємств залишилися без змін – 3 грн/кг. Молоко від присадибних господарств дещо подешевшало і коштувало 1,98 грн/л на відміну від 2 грн/л станом на 26.04.2011 р.

Динамічна цінами на молоко в Україні порівняно з цінами на світовому рівні представлено на (рис. 1).

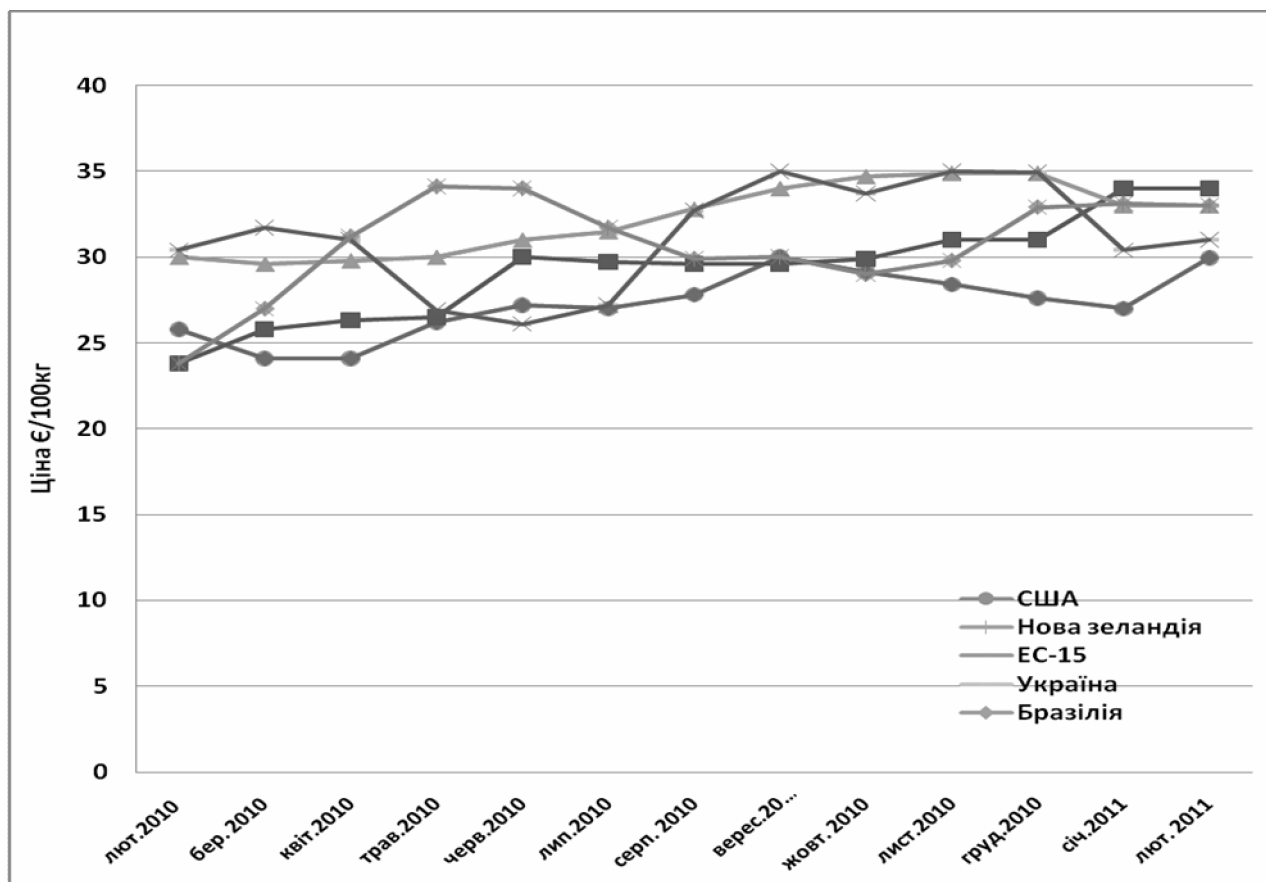

Рис.1. Динаміка цін на молоко у світі (за даними переробних підприємств)

У свою чергу, ринок м'ясної, як і будь-якої іншої продукції, визначається передусім попитом і пропозицією. Попит на продукцію в кожному регіоні формується під впливом сукупності чинників, а саме, кількість населення, яке мешкає в цьому регіоні, його величина і вікова структура визначають необхідні обсяги пропозиції, а також структуру і асортимент м'ясної продукції.

Ключовими показниками, які визначають параметри ринку м'яса, вважаємо обсяг споживання м'яса на одну особу й загальне його виробництво у забійній вазі. Під час планування цих показників повинні враховуватись наявні ресурси виробників, наміри й купівельна спроможність споживачів.

У свою чергу Україна споживає 1,8-2 млн. тонн м'яса і м'ясопродуктів на рік. У 2008 році середньостатистичний українець за рік споживав 39 кг м'яса (з них 22,7 кг курятини). Проте даний показник істотно поступається рівню вжитку м'яса в Україні у 1990 р. – 84 кг. У 2010 році, по оцінках експертів, раціональне споживання м'яса повинно

складати 81 кг/рік на душу населення, але реальне споживання значно нижче – 49,7 кг/рік [3; 4]. Зростання споживання м'яса в Україні відбувається разом із зростанням рівня доходів населення. Основне зростання споживання м'яса за останні роки відбувалося за рахунок зростання споживання м'яса птиці.

Куряче м'ясо є найбільш доступним видом м'яса для населення. Зростання доходів населення впродовж 2005-2008 років сприяло збільшенню платоспроможного попиту на продукцію птахофабрик. Друга причина збільшення споживання – світова тенденція часткового заміщення свинини і яловичини птицею, що спостерігається і в Україні. Сприяло зміцненню позицій курятини і обмеженість внутрішньої пропозиції з боку виробників свинини і скорочення промислового виробництва яловичини. В той же час, поголів'я птиці всіх видів на 1 липня 2009 року зросло на 3,32% в порівнянні з аналогічним періодом 2008 року.

У 2009 році, порівняно з попереднім, сільськогосподарське виробництво м'яса птиці зросло на 13% та зумовило, таким чином, зростання його ринкової долі. Загалом, українська птиця показує тенденцію до збільшення виробництва на сільськогосподарських підприємствах (табл. 2).

Це пояснює факт зниження виробництва у домогосподарствах. Виробництво м'яса птиці в Україні, в основному, сконцентровано у двох великих вертикально-інтегрованих компаніях (Миронівський Хлібопродукт та Агромарс), які вже достатньо інвестували у розвиток виробництва м'яса птиці [5]. Те виробництво, що провадиться у домогосподарствах, вважається низько витратним. Таким чином, виробництво м'яса птиці в Україні є достатньо ефективним.

Трохи відрізняючись від м'яса птиці, виробництво свинини все ще сильно залежить від виробництва у домогосподарствах. Разом із зростанням сільськогосподарського виробництва свинини на 21%, його виробнича частка зросла на 2%, що дозволило досягнути 33% у загальному виробництві м'яса у 2007 році. Однак, за 2006-2008 роки виробництво свіжої свинини знизилося на 17%.

Таблиця 2

Виробництво м'яса за видами [4, с. 112-119] (у забійній вазі; тис. т)

Види м'яса	2000р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.
Усього	1663	1648	1725	1600	1597	1723	1912	1906	1917
Яловичина і телятина	754	704	723	6018	562	567	546	480	454
Свинина	676	599	631	559	494	526	635	590	526
Баранина і козлятина	17	17	17	17	16	15	15	17	18
М'ясо птиці	193	300	324	375	497	589	689	794	894
М'ясо кролів	14	16	14	14	13	13	13	13	13
Конина	9	12	16	17	15	13	14	12	12

Виробництво яловичини в Україні не показало знаків одужання у 2008 році. Поголів'я великої рогатої худоби продовжує скорочуватись. Частково галузь м'яса яловичини залишається похідною молочної галузі, і тому занадто залежить від цін на молоко. Бики складають невелику частку серед загального стада великої рогатої худоби, що робить виробництво яловичини залишком молочного виробництва з дуже низькою часткою високоякісного виробництва яловичини.

Виробництво яловичини у сільському господарстві знизилося на 4% у 2006-2007 роках, у той час, як виробництво у переробній галузі зросло на 10%. Головною проблемою для виробництва яловичини в Україні є відносно неефективне виробництво у домогосподарствах.

Домогосподарства не мають можливостей для застосування сучасних виробничих методів; часто вони не провадять високоякісні генетичні випробування, а також їхня продукція не відповідає ветеринарним вимогам. Більшість цих виробників не мають можливості багато інвестувати у вдосконалення своїх виробничих технологій. Не дивлячись на позитивний факт того, що виробнича частка домогосподарств поступово скорочувалася впродовж 2006-2007 років, вони все ще залишаються головними виробниками яловичини та свинини у 2009 році. У 2007 році їхні (яловичини та свинини) частки були 69% та 65% відповідно; для різновидів м'яса, що виробляються у невеликих кількостях, такі, як м'ясо кролів, конина, баранина та козятина, у 2007 році домогосподарства склали 99%, 87% та 95% відповідно.

Ефективність виробництва молока та м'яса збільшується прямо пропорційно із збільшення розмірів землекористування та фондооснащеності ферм.

Найбільш висока прибутковість господарств забезпечується при використанні 1500 і більше га угідь, наявності 200 і більше дійних корів. Оптимальною щільністю поголів'я слід вважати наявність не менше 20 корів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (одержання від корови 15 т гною за рік забезпечує мінімальну потребу в органічних добривах для підтримання родючості ґрунтів).

Розвиток та створення багато товарного виробництва забезпечуватиметься шляхом:

- будівництва великих молочних комплексів (600-2000 корів) за рахунок залучення державних, іноземних інвестицій та вітчизняного приватного капіталу;
- розширення виробничих потужностей 132 наявних дрібних молочних ферм з поголів'ям 25-150 корів до економічно обґрунтованих розмірів – 200 і більше корів.

Проведення активної державної політики стимулювання багато товарного виробництва через відповідний механізм дотацій, надання пільгових кредитів, встановлення оптових цін передбачає:

- активізацію інвестиційної діяльності через економічну політику спрямовану на поліпшення інвестиційного клімату, заохочення інноваційного спрямування коштів;
- запровадження бюджетної підтримки нового будівництва та реконструкції молочних ферм – часткової компенсації вартості складного технологічного обладнання молочних ферм вітчизняного виробництва за рахунок коштів Державного бюджету в розмірі не менше 40%;
- запровадження пільгового податкового режиму для промислових підприємств інвесторів, які вкладають кошти у розвиток молочного скотарства;
- розповсюдження на операції з реалізації сільгоспідприємствами молока та виготовленої з нього продукції режиму акумулювання коштів податку на додану вартість на спецрахунках цих сільськогосподарських підприємств з подальшим використанням їх на розвиток молочного скотарства;
- створення сприятливих податкових умов через звільнення або розстрочку оплати ПДВ для завезення на територію області технологічного обладнання молочних ферм та кормозаготівельної техніки.

Збільшення поголів'я молочної худоби в сільгоспідприємствах повинно здійснюватися за рахунок:

- збільшення виходу телят у господарствах у розрахунку на 100 корів не менше 90% та продовження строків використання корів;
- розширеного відтворення молочних стад на рівні 8-10% за рік;
- пільгової закупівлі у населення теличок на контрактній основі та введення в стадо

- первісток після оцінки за власною продуктивністю;
- закупівлі племінного молодняка за пільговими цінами у племінних господарствах, а також за кордоном;
- виплату бюджетної дотації сільськогосподарським товаровиробникам за наявне поголів'я корів молочного напрямку продуктивності та реалізоване молоко класу «Екстра» та вищого гатунку;
- створення інформаційної бази даних про найбільш конкурентоспроможні об'єкти інвестування;
- задоволення на пільгових умовах потреби у технічному і технологічному обладнанні молочних ферм, приладах контролю мікроклімату приміщень і відповідних зоогігієнічних норм утримання тварин;
- створення сприятливих умов для організації комфортного утримання молочної худоби та забезпечення виробництва молока високої якості;
- створення постійно діючої мережі сервісного постачання, обслуговування і ремонту обладнання молочних ферм.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, становлення цивілізованих ринкових відносин в Україні в сфері м'ясо-молочного виробництва вимагає в аграрно-промисловому комплексі розробки нових підходів до стратегії аграрної політики, спрямованої на формування продовольчої безпеки країни, пріоритетності розвитку вітчизняного сільського господарства, докорінну перебудову економічних, соціальних та правових відносин на ринку курятини, свободу підприємництва та формування досконалого конкурентного середовища.

Тому в умовах кризового стану в агропромисловому виробництві, макроекономічне регулювання ринку м'ясо-молочної продукції повинно здійснюватися під впливом механізму державного аграрного протекціонізму за такими напрямками:

- державне регулювання цін на основні стабілізуючі фактори виробництва;
- дотаційна підтримка комбікормової промисловості;
- розробка та реалізація програми розвитку як м'ясної, так і молочної галузі з використанням централізованих і місцевих бюджетних коштів;
- пряма фінансова допомога суб'єктам діяльності, які займаються виробництвом продукції;
- державна підтримка із здешевленням продукції для підприємств товарного виробництва;
- обґрунтований фінансовий механізм та механізм фінансової політики;
- забезпечення кормової бази.

Список використаної літератури

1. Рынок молока // Информационно-аналитический бюллетень – 2011 – С. 8–10.
2. Информационно – аналитический портал о молоке и молочном скотоводстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.milkua.info/pdfs/7481714.pdf>.
3. Офіційні дані Державного комітету статистики України. Тваринництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2010/tvarinnictvo091.pdf>
4. Статистичний щорічник України 2009 рік // Державний комітет статистики України. – Київ: 2009. – 210 с.
5. Хесс Себастьян Європейські ринки м'яса: реальні можливості для України? / Себастьян Хесс, Бернад Воет, Анна Кузнецова // Консультативна робота № АqPP №24. – 2009.– С. 8–12.
6. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2008 році. – 2008. – С. 3.
7. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2009 році. – 2009. – С. 5.

Прийнято до друку 16.12.2011